

.."จ้จ้มะเขือพวง เมียน้อยเมียหลวงมาสอยดอกแค.."

นำเสนอเมื่อ : 7 พ.ค. 2552

มะเขือพวง : มะเขือโบราณที่มีทวิลักษณ์

เดชา ศิริภัทร

"จำจิมะเขือพวง เมียน้อยเมียหลวงมาซอยดอกแค."

ข้อความที่ยกมาข้างบนนี้ เป็นตอนต้นของเพลงร้องประกอบการเล่นของเด็กไทยภาคกลางในอดีตเรียกว่าเล่น "จำจิมะ" ซึ่งมีเพลงประกอบหลายเพลง แต่ที่นิยมร้องมากที่สุดคือ จำจิมะเขือพวง และจำจิมะเขือปราง เป็นต้น

น่าสังเกตว่า เนื้อหาของเพลงที่เด็กนำมาขับร้องนั้น มักมาจากสิ่งที่พบเห็นและคุ้นเคยในสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม การทำมาหากิน ธรรมชาติ และชีวิตประจำวันในสมัยที่เกิดเพลงนั้นขึ้น เช่น เพลงจำจิมะเขือพวง กล่าวถึงเมียน้อยและเมียหลวง ซึ่งคงเป็นเรื่องปกติธรรมดาในยุคหนึ่งที่ผู้ชายที่มีฐานะดีมักจะมีเมียหลายคน และคงอาศัยอยู่ในบ้านเดียวกัน จึงไปซอยดอกแคด้วยกันได้ นอกจากนี้ยังกล่าวถึงผักพื้นบ้านที่นิยมกินในสมัยนั้นอีกสองชนิด คือ ดอกแคและมะเขือพวงนั่นเอง แสดงว่าทั้งดอกแคและมะเขือพวง พบอยู่ทั่วไปจนนำมาสื่อให้เข้าใจตลอดมาจนถึงปัจจุบัน

มะเขือพวง : มะเขือแห่งทวีปอเมริกา

มะเขือพวงมีชื่อทางพฤกษศาสตร์ว่า *Solanum Torquum Sw.* อยู่ในวงศ์ **Solanaceae** ของพืชพวกพริกและมะเขือต่างๆ นั่นเอง มะเขือพวงมีลักษณะพิเศษบางประการต่างจากมะเขือชนิดอื่นๆ คือเป็นไม้พุ่มยืนต้นข้ามปี ไม้ไซ้พืชล้มลุกเหมือนมะเขือชนิดอื่นๆ นอกจากนี้ยังมีขนาดใหญ่มากกว่ามะเขือชนิดอื่นๆ ด้วย เพราะมีทรงพุ่มสูงถึงกว่า 1 เมตร ขึ้นไปถึง 2 เมตร ที่เดียว

ตรงข้ามกับขนาดใหญ่โตของลำต้น มะเขือพวงกลับมีผลขนาดเล็กที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับมะเขือชนิดอื่นๆ และมีผลออกรวมกันเป็นกลุ่มหลายๆ ผล อยู่บนช่อเดียวกัน จึงได้ชื่อว่า มะเขือพวง เพราะมีผลรวมอยู่เป็นพวงนั่นเอง

มะเขือพวงมีดอกขนาดเล็ก กลีบดอกสีขาวหรือม่วง เกสรสีเหลือง ผลกลมขนาดเล็ก เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1 เซนติเมตร ก้านผลยาวอยู่รวมกันเป็นช่อกลม ผลอ่อนมีเปลือกสีเขียวหนาเหนียว ผลแก่เปลี่ยนเป็นสีเหลือง เมื่อสุกเป็นสีสดแดง ภายในผลมีเมล็ดมากมายแทบจะไม่มีเนื้อในผลเลย

มะเขือพวงนั้นเป็นมะเขือโบราณที่ยังมีลักษณะเป็นที่ชอบอย่างมาก เพราะไม่มีการปรับปรุงพันธุ์ดังเช่นมะเขือชนิดอื่น ดังเช่นผลขนาดเล็ก เปลือกที่หนาเหนียว เมล็ดมีมากมาย และหนามตามลำต้นและกิ่งก้าน เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีความทนทานแข็งแรงอดทนต่ออากาศและโรคแมลงต่างๆ เหนือมะเขืออื่นๆ โดยเฉพาะลักษณะยืนต้นข้ามหลายปี และมีลำต้นทรงพุ่มใหญ่โตเป็นพืชเขตร้อน ซึ่งไม่พบในมะเขือชนิดที่ปรับปรุงพันธุ์แล้ว

จึงอาจกล่าวได้ว่ามะเขือพวงเป็นมะเขือโบราณที่มีทวีปอเมริกา คือ ลักษณะที่ขัดแย้งกัน 2 อย่าง คือ ความใหญ่โตของทรงพุ่ม ซึ่งใหญ่ที่สุดในบรรดามะเขือด้วยกัน และขนาดของผลเล็ก ซึ่งเล็กที่สุดในบรรดามะเขือนั่นเอง

ถิ่นกำเนิดดั้งเดิมของมะเขือพวง คือในเขตร้อน (tropical) แต่ไม่สามารถเจาะจงได้ว่าอยู่ที่ใดโดยเฉพาะ พบขึ้นอยู่ทั่วไปในเขตร้อน ทั้งขึ้นเองตามธรรมชาติ และถูกนำมาเพาะปลูกในพื้นที่เกษตร

มะเขือพวงมีชื่อเรียกต่างๆ กันไปตามท้องถิ่น เช่น มะเขือพวง (กลาง) มะแควงกุลา (เหนือ) หมากแซง (อีสาน) มะเขือละคร (โคราช) เขื่อน้อย เขือพวง ลูกแวง เขือเทศ (ใต้) และมะแวงขวาง (สงขลา) เป็นต้น

มะเขือพวงในฐานะผัก

ส่วนใหญ่มะเขือพวงที่นำมาใช้เป็นตัวกินคือผลอ่อนที่มีสีเขียว หากใช้เป็นตัวกินนิยมทำใหญ่โดยการ ผัด ปิ้ง หรือย่าง พอให้ผิวกรอบหรือไหม้บางส่วน จะทำให้รสชาติดีขึ้น และผลนิ่มกว่าเมื่อยังดิบ นอกจากนี้ยังอาจนำไปต้มหรือลวกให้สุกก็ได้ แต่ไม่ค่อยนิยมกัน

ผลอ่อนดิบ นำไปปรุงอาหารได้หลายชนิด เช่น แกงป่าต่างๆ (ไก่ เนื้อ นก ปลา) แกงคั่ว (ไก่ ปลาไหล) แกงเขียวหวาน (ไก่ ลูกชิ้นปลา) แกงอ่อม (ปลาจุก) ซุปอีสาน และเครื่องจิ้มต่างๆ เช่น นำพริกมะเขือพวง นำพริกแมงดา นำพริกกระปี่ นำพริกขี้หนู นำพริกขี้หนู นำพริกหอยแครง นำพริกขี้หนู และปลาร้าทรงเครื่อง เป็นต้น มะเขือพวงทำให้อาหารรสของเครื่องจิ้มต่างๆ มีความพิเศษออกไปจากปกติ นับเป็นความวิเศษที่ขาดไม่ได้ของแม่ครัวไทยในอดีต ที่ยังคงสืบทอดมาจนทุกวันนี้ ทำให้เครื่องจิ้มของไทยมีความหลากหลาย สามารถตอบสนองรสนิยมของผู้บริโภคได้อย่างกว้างขวาง อันเป็นเอกลักษณ์ของอาหารไทย ที่ทำให้ใคร่ความนิยมไปทั่วโลกนั่นเอง

ประโยชน์ด้านอื่นของมะเขือพวง

ผลดิบของมะเขือพวงใช้เป็นยาแก้ไอ ขับปัสสาวะและช่วยย่อยอาหาร การกินผลมะเขือพวงดิบเป็นอาหาร (เช่นในเครื่องจิ้มชนิดต่างๆ) ก็ยังมีสรรพคุณทางยาด้วยเช่นกัน ส่วนรากของมะเขือพวง ใช้รักษาโรคผ้าเตาแตก หรือโรคตาปลา

ในด้านเกษตรกรรม มะเขือพวงนับเป็นมะเขือที่เหมาะสมกับการเกษตรแบบยั่งยืนที่ไม่ใช้สารเคมี (ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง ยาปราบวัชพืช ฯลฯ) เพราะเป็นมะเขือที่ทนทาน แข็งแรง ตนสูงใหญ่ และอายุยืนหลายปี ไม่ต้องปลูกและดูแลรักษาเหมือนมะเขือชนิดอื่น การเก็บผลมะเขือพวงใช้แรงงาน เพราะผลเล็กอยู่บนยอดขนาดใหญ่ จึงเหมาะสำหรับเกษตรกรรายย่อย ที่ใช้แรงงานเป็นหลัก ดังนั้นหาในชุมชนพื้นเมืองดั้งเดิม เช่น ชาวไทยภูเขาต่างๆ นิยมปลูกมะเขือพวงไว้ในระบบเกษตรพื้นบ้าน เช่น วนเกษตร หรือไร่นาเวียนในเขตป่าภาคเหนือและภาคตะวันตก

สำหรับผู้ที่ต้องการปลูกผักสวนครัวเอาไว้บริโภคเองในครอบครัว ก็อาจปลูกมะเขือพวงเอาไว้สักต้นก็จะเก็บผลไปประกอบอาหารได้นานหลายปี โดยไม่ต้องปลูกใหม่หรือเอาใจใส่มากเกินไปหรือมะเขือชนิดอื่น

นอกจากประโยชน์สำหรับมนุษย์แล้ว มะเขือพวงยังเป็นอาหารที่ดีสำหรับนกหลายชนิดด้วย

ผลมะเขือพวงสุกมีสีแดงสดดูดึงดูดนกมากิน และนำมาลือไปขายไว้ในที่ต่าง ๆ

เป็นการขยายพันธุ์มะเขือพวงตามธรรมชาติ

เมื่อมะเขือพวงมีขนาดทรงพุ่มสูงใหญ่พุ่มดกก็จะนิยมนำมาทำรังออกลูก เพราะพันธุ์ที่ทนมะเขือพวงได้คือกล้วย ซึ่งปลูกจะได้รับความปลอดภัยจากการสังเกตศึกษาชีวิตนก พร้อมกับได้บุญกุศลไปด้วยสมคำพังเพยที่ว่า "เสียกะสุนหนึ่งเดียว แต่โดนหลายตัว" นั่นเอง ผิดกับพังพอนทีเดียวตรงที่นกหลายตัวจาการปลูกมะเขือพวงนั้นเป็นนกที่มีชีวิตและมีความสุข มีเชือกที่ถูกยิงตายจากกระสุนนัดเดียวดังเช่นคำพังเพย

ศูนย์เทคโนโลยีเพื่อสังคม

ขอบคุณนิตยสารหมอชาวบ้าน ที่อนุญาตให้นำมาเผยแพร่